

I 86 586

L. 10033

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 3.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

ВОЛОДИМИР НАУМОВИЧ.

ВЕЛИЧИНА І БУДОВА
ЗВІЗДЯНОГО СВІТА.

В ДОДАТКУ:

СПОМИНИ ПРО ВОЛОДИМИРА НАУМОВИЧА

НАПИСАВ

Іван Франко.

У ЛЬВОВІ, 1901.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Вєднарського.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

RESEARCH I EDITION

BRITANNIA OF BATA

BRITANNIA OF BATA

BRITANNIA OF BATA

BRITANNIA OF BATA

BRITANNIA OF BATA

ВОЛОДИМИР НАУМОВИЧ.

ВЕЛИЧИНА І БУДОВА
ЗВІЗДЯНОГО СВІТА.

В ДОДАТКУ:

СПОМИНИ

ПРО

ВОЛОДИМИРА НАУМОВИЧА

НАПИСАВ

Іван Франко.

У ЛЬВОВІ, 1901.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під варядом К. Беднарського.

186.586

1940. D. 3761

Величина і будова звіздяного сьвіта.

Le monde n'a pas des bornes,
il est infini.

Cotta.

Далеко по за границями нашої планетної системи в безконечнім просторі уносять ся незлічимі сьвітляні тіла, прозвані вже у старинних Вавилонян та Єгиптян звіздами сгалими. Вони розсипані системами і купками, котрих правил однак чоловік доси не міг вислідити. Але самі звізди можемо поділити на три системи або групи. До першої зачисляємо звізди, що посідають власне сьвітло, подібні вдачею до нашого сонця, і крім того мають деколи одного або більше сьвітлячих трабантів (товаришів). Ті звізди, як також їх сьвітлячі трабанти посідають часто коло себе також темні тіла, що кружать довкола них подібно як земля і інші планети довкола сонця. Сьвітлячих трабантів зачисляємо до звізд другої системи, а несьвітлячих до третьої. Звізди першої системи можемо

порівняти з нашим сонцем, другої з планетами, а третьої з трабантами планет або місяцями. Часто однак замість тих поєдинчих систем знаходимо системи зложені, що творять кулисті громади зір, які порушують ся по правилам нам доси незвісним. Такі громади зір складають ся з поєдинчих систем, які при помочи астрономічних приладів можемо розпізнати докладно. Середина таких громад звичайно буває одностайно блискуча і навіть кризь найсильніші телескопи не можна в ній розрізнити поодиноких зір. Се поясняє ся тим, що зірки в середині громади густійші і стоять ближше себе. В многих громадах можемо розрізнити всі поодинокі зірки, але вони розміщені так нерегулярно, що в них не можна знайти ані сліду центрального руху, ані жадного правильного руху взагалі.

Так звана молочна дорога складає ся з подібних незлічимих і скомплікованих зірдяних мас, які, скільки можна судити, складають ся з систем вишого розряду. Величина і густота сеї безмірної маси зір не піддає ся ніякому обчисленю. Се тільки можемо дослідити, що їх густота в деяких місцях більша, а в иньших менша. Декуди можемо бачити в молочній

дорозі поміж зіздами темну глубину безмежного простору, коли натомісь у иньших місцях зір зупиняє ся на густо насіяних яєних тілах.

Ті зізди, які нам видають ся найбільшими, на ділі також найблизші до нас. Віддалене, се головна, хоч не одінока причина, чому одні зізди видають ся нам більшими (яснійшими), а иньші меншими. Правдоподібно ті більші зізди разом з нашим сонцем творять таку саму систему сталих зізд, яких у молочній дорозі знаходимо дуже богато.

Крім сталих зізд знаходимо в безмірнім просторі неба численні маси, що вправді посідають власне сьвітло, але не мають ніякого твердого ядра, значить, знаходять ся ще в летючім, газівім стані; се так звані мраковини (Nebelflecke). Деякі з тих мраковин займають безмірно великі простори і виявляють дуже нерівномірну густоту, коли навпаки иньші майже одностайно густі. В деяких у середині можна завважати більшу густоту, ніж по краях; иньші знов мають кулисту форму і склад їх, бачить ся, вже більше скомплікований. Найбільша часть тих мглієних мас розміщена по за обрубом молочної дорозі і творить мабуть окремі системи. Не вва-

жаючи на свій газований, отже легко змінний стан не виявляють ті мраківни за той час, від коли люде почали додивлятися до них, ніякої замітної зміни форми, ніякого руху.

Віддалене сталих звізд і мраківни знає нам доси дуже мало. Віддалене звізд від землі обчислюємо подібним способом, як обчислюємо на землі віддалене недоступного нам пункту, знаючи докладно віддалене двох інших пунктів, із яких можна видіти пункт, якого віддалене маємо обчислити. В тій цілі обчислюємо кути, які творить лінія проведена через оба знані пункти, з лініями проведеними із кожного зі знаних пунктів до незнамого пункту. Додавши ті два кути один до одного і віднявши їх суму від 180, одержимо третій кут, який творять обі лінії поведені зі знаних пунктів, перетинаючи себе в невідомім пункті. Маючи сей кут можемо, знаючи докладно віддалене обох знаних пунктів, обчислити віддалене незнамого пункту від котрого будь зі знаних пунктів. Подібно діє ся з обчисленем віддаленя звізд. Яко дві знані точки беруть ся дві точки, в яких стає земля раз у літі д. 8 липня, а другий раз у зимі д. 21 грудня; віддалене тих двох точок

одна від одної обчислене зовсім докладно. Відтак у літї і в зимі мірять кут, який творить лїнїя протягнена через ті два пункти, з лїнїєю, що лучить один із тих пунктів з даною звіздою; маючи змірені оба кути, обчислюють різницю між їх сумою і числом 180, а тоді при помочи звїсних математичних формул обчислюють віддалене звїзди.

Той третій кут зове ся річною паралляксою звїзди.

Абсолютні віддаленя найбільшої частини звїзд і мраквин не піддають ся сему обчисленю, бо не посїдають параллякси. З тої то причини ми й не можемо сказати нічого певного про їх розміщене в просторі. Можемо однак догадувати ся з деяких признаков, що вони розміщені в просторі нерівномірно, а в молочній дорозі не тільки здають ся, але й справді таки насїяні густїйше, ніж по иньших частинах небесного простору. Навпаки, мраквини густїйше розміщені в напрямі прямовім до молочної дороги.

Коли однак зрезигнуємо з того, щоб навпростець обчислювати віддалене звїзд, а вдоволимо ся означенем сего віддаленя в приблизних, пропорціональних числах, то побачимо, що найблизші звїзди, яких

річна параллякса виносить цілу секунду, мусять бути віддалені від нас більше як на 206.265 промірів того колеса, яке описує земля протягом року оббігаючи довкола сонця. Світло, що пробігає в секундї більше як 300.000 кілометрів, потребувало би $3\frac{1}{4}$ року, щоб із тих зізд долетіти до нас. Однак, найблизші сталі зізди віддалені від нас що найменше в десятеро більше, бо тільки про немогі з них можемо сказати напевно, що їх річна параллякса рівняє ся десятій части секундї. Щоби мати бодай слабенке понятє про те величезне віддалене, досить буде згадати, що колесо описуване нашою землею в її річнім бігу довкола сонця, колесо, якого промір виносить 296 міліонів кілометрів, виглядає з такої найблизшої до нас зізди як дрібнесенький, незапримітний пункт. Маса богатых планетарних і мраквинних тіл перевисують богато разів своїм розміром розмір сего колеса.

Коли на тій підставі, при помочи спостережень так званої фотометрії, тоб то міри ясности поодиноких зізд, захочемо обчислювати віддалене найдальших зізд достережених телескопом Гершля, то одержимо в результаті віддалене, яке

пробігає світло в часі 312 разів довшим, ніж від найблизших нам зізд; значить, від тих далеких зізд до нас потребує світло летіти цілих 10.000 літ.

Всі ті безмірно великі віддаленя про те ще далеко не крайні межі простору заповненого небесними тілами. Чим сильнішими інструментами вдивляємо ся в небесні простори, тим більше зізд додаємо там, тим глибоше вникаємо в ті віддалені світи. Отим то певна річ, що світ простирає ся безмежно в просторі. Уявити собі се ми не в силі; аджеж наша слабенька фантазия не потрапить пред ставити собі віддаленя землі від сонця, хоча сю дорогу відбуває світло всего лише в $8\frac{1}{2}$ мінутах. То щож говорити про віддаленє, яке світло мусить перебігати тисячі-тисячі літ! І щож говорити про безконечність!

А про те ми знаємо, що у всіх тих віддалених світах находить ся матерія та самісінька, що й у нас на землі. Про се переконала нас так звана спектро скопія. Се справді чудове відкрите полягає на тім, що в барвистім відмі (спектрі), яке творить соняшний промінь переломаний при помочи краплі води або скляної призми, при близшім догляді завва-

жуємо в різних його частинах поперечні темні лінії. грубші або тонші, ясніші або темніші. Порівнюючи соняшне відмо з відмама, які творять ся. коли переломимо так само промінь якого будь земного світла (від свічки, огню, газу) учені дійшли, що ті темні поперечні лінії не у всіх тих відмах однакові, але появляють ся постійно тоді, коли в огні спалює ся такий або ивший хемічний елемент. Значить, водорід має свою лінію, квасорід свою, кождий ивший елемент свою; коли в огні не горить якийсь елемент, то й його лінії нема в відмі утворенім із проміння того огню. Дійшовши до того правила учені взяли ся розсліджувати відма не тільки соняшного проміння, але також проміння поодиноких звiзд, і переконали ся, що і в них добачаємо ті самі характерні лінії, які дають різні земні елементи. Правда, елементів у звiздяних відмах не так богато, як у відмах земних огнів або соняшного світла, але за те маємо певність, що ніяких елементів невідомих нам там нема, а се значить, що матерія і на найдальших окраїнах простору в основі та сама, як і у нас, управляєт ся тими самими фізичними зако-

нами і скупляє ся в такі агрегати, як і в нашім найблизшій оточенню.

Ті мільйони зізд, на око розсіпані без ладу в небесній безодні, на ділі не просте нагромаджене світляної, розпаленої матерії без життя і порядку. Навпаки, і серед них панує вічна рівновага і порядок. Обік блискучих, розпалених тіл кружать там темні тіла, освітлювані і ogrівані світлом і теплом иньших, блискучих тіл. На тих темних тілах можливе й таке життя, яке розуміємо ми. Таке життя в нашім розумінню можливе тільки тоді, коли матерія достаточо остигне. Правда, того життя ми не можемо доглянути через телескопи ані доказати рахунком, але можемо догадуватись його по аналогії до нашої землі. Сонце, те жерело і причина нашого життя, зовсім подібне до самосвітних, розпалених зізд; так само планети зовсім подібні до нашої землі як з огляду на складові часті, так і що до атмосфери; от тим то ми мусимо допускати, що вони або знаходять ся в тім самім стані, як земля, або в такім, який вона вже перебула, або нарешті в такім, який дожидає її по тисячах та мільйонах літ.

Із безконечної різнородности животин і рослин, які з первовіку жили, або

це й тепер живуть на землі, можемо мати слабе понятє про єства, що живуть на тих віддалених євітах. Коли у нас стілько ріжних творів замешкує землю, воду і повітре, і коли ті твори при ріжних умовах свого житя можуть витворювати стілько ріжних відмін, то які-ж то животины та рослины можуть жити та розвивати ся на звїздах другого розряду, освітлюваних двома або більше сонцями на переміну, де з причини великої ексцентричности далеко більші бувають зміни євітла і о много більші ріжницї між крайностями тепла і зимна!

Ми судили би дуже односторонно, коли-б думали, що весь євіт устроеный і замешканий таким самим способом, як наша земля. Вже иньші планети нашої соняшної системи, що може вважати ся зером в порівнаню з безміром євіта, дають нам приклад великої ріжнородности, — а щож сказати про євіти по за границями нашої соняшної системи! Так само нельогічно було-б думати, що всі темні тіла, що кружать докола блискучих, мають жите подібне як наша земля. На землі можливе жите тільки при температурі між 0° — 50° , а то тому, що при 0° замерзає вода, головна складова часть

усіх організмів, а температури вище 50° не видержить жаден організм, бо при ній стинає ся білковина. Та про те чиж можемо ми твердити, що ті границі органічного життя мусять бути важні також на иньших сьвітах, під иньшим тисненєм атмосфери, чи може вони властиві тільки нашій землі? Та коли-б ми навіть прийняли ті границі органічного життя як усюди важні, прийняли неможливість життя на розпалених, блискучих сонцях, то про те в тих безмірних просторах у незлічимій масі випадків мусить бути можливе життя навіть після наших понять. Воно можливе на темних трабантах блискучих тіл, що осьвічують і огрівають їх. Зваживши се мусимо прийняти, що в безмірних просторах заповнених сьвітами, де ми звичайно бачимо тишину і супокій, панує вічне життя. Те життя може не подібне до нашого, та все таки воно живе.

На нашій землі найвисший ступінь розвитку осягнуло органічне життя безперечно в чоловіці. Але се не дав нам права судити, щоб і на всіх иньших небесних тілах, які посідають органічне життя, мав бути так само чоловік найвисшим ступнем у розвою живих організмів. Можуть існувати сьвіти, де чоловік є найвисшим ор-

ганізом, але можуть існувати й такі світи, де найвисшим організмом буде звівір низший розвоєм від чоловіка (так було на землі до появи чоловіка), а з другого боку можуть існувати й такі світи, де розвій витворив висші, інтелігентнійші від чоловіка організми. Зрештою все се — комбінації, яких поки що ми не можемо підперти ні найменшим слїдом якоїсь фактичної обсервації.

Через вимір звіздяного світа старає ся чоловік поповнити дослїди геологів, які бажають означити час, в яким витворила ся наша соняшна система і особливо земля. Але як не можемо означити величини світа в просторі, так само не можемо сказати нічого певного про час, в яким він витворив ся. Згущене мраковин відбуває ся в такім довгім протязї часу, що чоловік від пів столїтя не був в стані спостерегти ані найменшої зміни в їх формі і величині. Подвійні звізди, хоч як, здаєть ся, мало віддалені одна від одної, потребують для свого обороту довкола спільної осі соток лїт, а форми звіздяних громад не змінюють ся від часу, як чоловік спостерігає їх, ані на стілько, щоб можна було запримітити яку небудь найменшу зміну. Видимо отже, як малою ви-

даєть ся нам скорість звiздяних рухів, хоч на дiлi вона о много разiв бiльша вiд скорости лету нашої землi. А прецiнь же тi групи мусять змiняти свою форму, i єсть надiя, що чоловік пiзнавши докладно тi змiни, буде мiг пiсля того пiзнати вiдношенє, яке заходить мiж нашою звичайною системою i рештою звiздяного сьвiта.

Доси не завважено ще жадної сталої звiзди, яка-б появила ся у перве на небi. А коли й лучало ся таке, що в якiмсь мiсцi неба появила ся нараз звiзда, якої перше не було видно, то сей факт дасть пояснити ся тим, що на звiздi так малiй або так темнiй, що її вперед не було видно або видно було дуже мало, повстають пожежi та вибухи розпаленої матерiї i змiцнюють її сьвiтло до тої мiри, що вона, доси ледво замiтна або й зовсiм незамiтна, робить ся якийсь час ясною, а то й дуже ясною звiздою. Такi феномени трапляють ся на небi зовсiм не рiдко. Та що вони майже завсiгди мають мiсце на дуже малих i темних звiздах, то й вислiдити докладно їх перебiг дуже трудно. Ми звичайно не знаємо, чи такий наглий розблиск спричинений зверхнiми, чи внутрiшнiми обставинами. З того видимо ясно,

що там, де ми звикли представляти собі вічний супокій і тишину, панує вічний рух і боротьба елементів, якої ми ані ходу ані розмірів навіть думкою збагнути не можемо, Ті переміни відбувають ся в подібно необмеженім часі, як той, який назначують геолоґи для утвореня нашої малої планети.

В безмірнім небеснім просторі кружить іще третій рід небесних тіл — комети. Се тільки гості в нашій соняшній системі; вони цілком не подібні ані до сонця, ані до планет. Вони складають ся з мраквинної маси особливого рода, бо не з газів у елементарнім стані, як се бачимо в иньших мраквинах, але з якогось рідкого пилу, який знаходимо тільки в немногих звіздах. Їх світло буває часом дуже сильне; воно не відблиск соняшного світла, але їх власне.

До видаваня такого світла не конче треба, щоб комети знаходили ся в розпаленім стані; вистарчить, щоб молекули, з яких зложена комета, були устроєні так, щоби вправляли в відповідний рух атоми етеру, який заповнює весь простір, і тим викликали світляне явище. Щось подібного бачимо прим. на вохкім порохні, на Іванових мушках і на незлічних про-

явах так званої фосфоресценції, при яких також годі завважити хоч би найменше підвишене температури, а про те бачимо гарні світляні ефекти. Сей погляд потверджують також новіші теорії руху атомів; можна прийняти, що рух етеру зовсім подібний до руху атомового иньших тіл доступних нашим дослідам.

Сила, що оживляє світ, се тепло, яке само собою не єсть нічим иньшим, як тільки рухом. Той рух переносить ся з одного тіла на друге при помочи осередка, що заповняє весь звіздяний простір. Дрожане того таємничого для нас осередка творить проміняєту теплоту, світло і хемічні реакції. Неоднотайна густота етеру спричинює явища магнетичного і електричного притяганя. Етер, ось те осередкове тіло, яке лучить нас з найбільше віддаленими окраїнами звіздяного світа, і неважаючи на безмірні простори, які займає, все таки творить одну цілість.

Сила, яка панує в цілім світі і держить його в одній колїї, се сила тяготи. Як на нашій планеті камінь паде в долину після певних, постійних правил, так і на найбільше віддалених світах панує те саме незмінне правило. Сила тяготи доводить до згущеня мраковинних мас

і веде те згущенє чим раз далї, поки не дійде до розпаленого стану, в яким знаходить ся найбільша частина сталих звїзд. Бо-ж той стан розпаленя повстає з причини сильного згущеня газовой маси, з якої первісно складала ся звїзда. Але щож таке сама ота сила тяготи? Відки берєсь вона? Сего ми не знаємо на певно. Правдоподїбно причиною тяготи треба вважати рівновагу етеру, що заповняє весь всесвітній простїр. Але иньші явища суперечать по троха тїй думцї, головнo-ж ціла будова і поява комет; скорє повстає кометного хвоста, коли маса, гнана з початку до сонця, починає віддалювати ся від него, не даєть об'яснити ся анї силою тяготи, анї теплом. Дехто пробував поясняти його електричнїстю і магнетизмом, але ті поясненя дуже непевні і мало правдоподїбні. Імовірно маємо тут прояви якоїсь фізичної сили, незвісної ще на землі.

І на сонцї панують крім знаних нам законів природи ще якісь иньші. Се бачимо найліпше на перемінах поверхні сонця, покритої плямами; від часу до часу вона змінєє ся і має на собі в певних періодах менше плям, а в иньших більше. Рівнобіжно з тим періодично збільшають

ся або зменшають ся потрясеня і вибухи соняшної атмосфери. Відповідно до тих змін на сонці зміняє ся також напружене земного магнетизму і полярного світла. Се доказує, що від сонця крім сили тяготи виходить ще иньша якась сила, що на планетах витворює певні зміни. Та хоча очевидні факти переконують нас про істнованє тої сили, то про те ми не знаємо ані способу її переносеня, ані законів її діланя. Не знаємо, чи се просто магнетичне діланє, чи може діланє спричинене переміною руху на тепло.

Отсе головні здобутки новійших дослідів. Бачимо з них, як далеко ще нам до докладного пізнаня будови і величини світла. Чим довше працює чоловік над тою галузю науки, тим більше знаходить загадок, незвісних доси світів, незвісних законів природи. Був час, коли про нашу соняшну систему люде не знали нічого більше по над те, що маємо велике світляне тіло окружене темними планетами. Аж по довгім часі відкрито трабантив тих планет і спинено ся на думці, що вже знаємо все про нашу соняшну систему. Та ось тепер відкрито між Марсом і Юпітером іще майже пів сотні малих планет, що кружать довкола сонця, але й се число

ще доси не повне, бо нема року, щоб не віднайдено кількох нових. Знаємо також, що сонце окружене великим газовим обручем, який часто досягає аж до нашої землі і творить так зване світло зодіакальне. До того прибули численні комети наділені власним світлом, що кружать також правильно своєю вічною дорогою. Крім того пізнали ми багато громад дуже малих небесних тіл, які в різних напрямках перебігають нашу соняшну систему. Та все те разом узяте становить тільки мікроскопійно малу частину світа. Коли-б ми з найближчої нам звільди поглянули на цілу нашу соняшну систему, то ледво могли-б розпізнати її голим оком як незначну точку в безмірнім просторі.

Давнійше думали, що світ заповнений великою силою тіл твердих і докладно обмежених. Тепер знаємо крім таких тіл ще численні газові маси, яких величина багато разів перевищує величину нашої соняшної системи. Се, здасть ся, зароди нових світів, нових соняшних систем.

Многі світи, які ми достерігаємо своїми очима, може вже змінили ся і ми бачимо їх такими, якими вони були перед многими десятками, сотками а навіть мільонами літ, бо їх світло, що тільки те-

пер доходить до нас, вийшло від них уже перед віками. Ми бачимо тільки минуле, давно минуле, а не теперішнє.

Додаймо вкінці, що наше сонце, яке від часу Коперника привикли були вважати цілком сталим тілом, по новішим досліддам прорушує ся також у просторі певним означеним шляхом. До того спостереження дійшли учені дуже простим способом. Уважаючи докладно на рухи зізд завважили вони, що зізди з одного боку звільна немов зближають ся одна до одної, а з другого немов віддаляють ся. Се явище зовсім нагадує те, що коли йдемо лісом, то бачимо, як дерева в міру нашого зближення до них немов розсувають ся, а в міру нашого віддалювання неначе стискають ся до купи. При близших обсерваціях стверджено, що сонце справді з усіми своїми планетами в небеснім просторі посуває ся звільна до групи Геракла. Однак сей рух нашого сонця в просторі такий повільний, що для нас практично не має майже ніякого значіння.

Оттак перейшовши хоч з дебільшого основні факти астрономічної науки ми можемо виробити собі хоч приблизне понятє про ту вічну переміну матерії і той ненастанний рух, який відбуває ся в без-

мірнім сьвітовім просторі. А зараз ми переконаємо ся, якою дрібнесенькою пилиною в тій величній будові єсть наша земля і як мало ми можемо мати претензії обняти і вислідити своїм малесеньким мізком хоч яку невелику частину її віковичних тайників.

Володимир Наумович.

Спомини про Володимира Наумовича.

Друкуючи отсей невеличкий популярний виклад пок. Володимира Наумовича, написаний ним по моїй просьбі ще 1879 року і доси перехований у мене в рукописі, я чиню се з двоякої причини. Одна та, що ся праця, хоч і яка невеличка, являє ся все таки деяким вкладом у нашу вбогу популярну літературу і — на сором наш — доси у перве (не числячи більше спеціальної праці проф. Пулюя про нові і перемінні звізди) знайомить нашу менше освічену громаду з основними здобутками сучасної науки в напрямі пізнання будови сьвіта і нашого становища в нім.

А друга, важнійша причина та: мені хочеть ся відновити, вирвати з забутия память молодого, талановитого чоловіка,

якого нещасні обставини і несумлінні люди втягли в вир підлоти і втолочили в баюру ганьби і у якого душа показала ся занадто мягкою, занадто чесною, щоб міг перенести кинену на него страшну пляму. Він зломав ся під вагою сорому і передчасно зійшов у могилу.

Володимир Наумович, син звісного Івана Наумовича, родив ся 1860 р. Пробувши рік у Москві в тзв. Николаевскім ліцеї, він ходив до гімназії в Коломиї, а в 1879 році прийшов був до Львова, де скінчив гімназію і здав матуру. Ог тоді то, в осени 1879 р. я й пізнав його. Він належав до тої гімназійної молодіжи, що від часу до часу приходила до мене, не вважаючи на одіюм „засудженого“ і „небезпечного“, яке тоді тяжило на мні наслідком „соціалістичного“ процесу з р. 1878. Серед загального переполоху, який панував тоді серед старших поколінь нашої інтелігенції, не вважаючи на заборони і кари з боку шкільних властей молодіж, а бодай живійші, горячіші з посеред неї, горнули ся до нас, „небгальних“ та пі дозрених, знаходячи у нас — не жадні конспірації, не таємні змови і замахы, але горяче серце на терпіння і долю нашого народа, запал до вселюдського по-

ступу, до науки і свободної думки, знаходячи сьміле слово і живі духові інтєреси. Я видавав тоді „Дрібну бібліотеку“, в якій бажав дати з часом ряд популярних, невеличких праць — оригінальних і перекладаних — з різних галузей знаня, обік перекладів виднійших беллетристичних творів. Певна річ, виконане сего пляну вимагало значних грошових засобів, а у мене не було грошей навіть на жите. Та про те я видавав книжечку за книжечкою, по части задовжуючись у друкарні, а по части збираючи від молодших і старших товаришів принагідні, скромні датки на покритє коштів, яких із розпродажі надрукованих брошурок звертала ся також деяка частина. От до такої то праці я силкував ся заохочувати тих молодих хлопців, що приходили до мене: я давав їм книжки, розмовами старав ся заохочувати їх до певних тем і майже силував до писаня, до перекладаня, реферованя. Учасники наших тодішніх сходин певно пригадують собі наші розмови, за якими ми проводили инколи цілі ночі, а в моїх теках лишила ся значна часть рукописних праць тодішніх молодих людей, праць, до яких імпульс давали ті розмови, а матеріял моя бібліотека.

Отсей рух серед молодіжи притягнув був до себе і Володимира Наумовича. Хоча він був не частим гостем у мене, то про те його постать досить живо стоїть у моїй пам'яті. Досить високий і стрункий хлопець з майже дитинячим іще лицем, він ходив горблячись троха. Серед своїх товаришів-гімназистів мав він, оскільки я міг завважити, велику повагу. Він бачив більше світа, читав досить багато і загалом привик був до інтензивнішої духової праці, ніж більшість наших гімназистів, прибитих гімназьяльною схолястиком. У мене він держався з резервою, говорив не багато, хоча слова його були прості і щирі. Про свого батька і його роботу, ані загалом про політику ми з ним ніколи не заходили в розмову. Та тільки я вивірив із його слів, що він, люблячи російську мову і літературу, рівночасно симпатизував із нашим народнім письменством. Довідавши ся, що його цікавлять фізика та астрономія, я дав йому видану тоді по німецьки книгу Секкі про сталі звізди і просив зробити з неї коротенький, популярний реферат для „Дрібної бібліотеки“. Він і справді зробив реферат, але мій виїзд зі Львова в марті 1880 р. і упадок видання „Дрібної

бібліотеки“ не дали мені покористувати ся його працею, яка так і лишила ся у мене в рукописі, і тільки тепер друкуєть ся тут з невеличкими стилістичними поправками та річевими доповненнями.

Від марта 1880 р. я вже не бачив Володимира Наумовича. Час від марта 1880 до осени 1882 р. я прожив на провінції: в Коломийщині, а потім у Нагуєвничах, у дуже тяжких обставинах, про які не місце тут говорити. На селі я довідав ся про арештоване Адольфа Добрянського, Івана Наумовича і їх компанії; на село доходили до мене також вісти про голосний „процес Ольги Грабар і тов.“, процес, як справедливо висловив ся був пок. М. Драгоманов, „огидний з кожного погляду“. І ось із справоздань про хід того процесу я довідав ся, що мій колишній гість Володко Наумович у Відні грав огидливу роль шпіона, брав від Мирослава Добрянського по 50 руб. місячно за те, щоб слідити з разу буцїм то соціялістів і нігілістів, а потім писати „справозданя“ про віденьські руські товариства, головно про „Січ“, з тим, що Мирослав на основі тих справоздань мав здавати десь комусь якісь „рапорти“. З немалим зачудуванем читав я в справозданях ось

які признання з уст самого В. Наумовича : „В першій листі писав мені Мирослав, щоб я вивідував ся про відносини Росиян, що пробувають у Відні. Потім мав я доносити йому про руські товариства у Відні, про їх поодиноких членів, про Терлецького, і розвідувати відносини тих студентів-Росиян, що мають зносини з соціялістами. Мирослав говорив мені, що потребує тих звісток для якоїсь книги чи для якоїсь газети, але я сам нарешті дійшов до того пересвідчення, що се не мають бути газетні кореспонденції і для того перервав з ним переписку. Те, що я робив, не вважаю нічим злим, але навпаки, користним для всякої держави, бож я діставав гроші на висліджуване нігілістів однаково шкідливих для Австрії як і для Росії. Моєю задачею було пізнати рухи соціялістів і їх зносини з соціялістами в Росії; з тої причини я й сходив ся з Росиянами в Відні і старав ся розвідати про їх рух у Женеві і в Австрії. Я й писав про се, але листів не вислав“ (в иньшій місці В. Н. признав ся, що таки вислав такі листи і навіть фотографії і що Мирослав здавав рапорти з його дописей). „У Відні я належав до „Буковини“ і до „Січи“, але з товаришами сходив ся

досить рідко; деякі приходили до мене". В додатку до тих зізнань були прочитані два листи Володимира Наумовича до Мп-рослава Добрянського. В однім, із 20 падолиста 1881 р. він пише: „Посилаю Вам етатейку про „Січ“. Незабаром буду міг довідати ся багато таємних річей, бо один мій товариш має у „них“ велику повагу і ходить до Терлецького, проводирия віденьських соціялістів. Незабаром подам також деталі про орган галицьких соціялістів „Світ“. У другім листі, якого дати не подано, писав Наумович знов про „Січ“ підносячи, що се товариство має близькі зносини з львівськими „нігілістами“ і з Драгомановим, і що російські нігілісти знають ся з Терлецьким, а Січовики Полянський, Кос, Ікалович одержують від них гроші. „Яке важне те товариство „Січ“, доказує той факт, що якийсь утікач-нігіліст приїхавши до Відня прийшов просто до „Січи“ як до своїх. Нігілісти в Австрії не мають свого органа і групують ся довкола одного чоловіка: в Відні довкола Терлецького, а у Львові довкола Франка*).

* Див. Стенографическій отчетъ изъ судовой росправи по дѣлу Ольги Грабарь и тов. Львовъ 1882, стор. 30—34.

Пригадую, яке обуренє і обридженє викликали ті зізнаня молодого чоловіка, студента університету і сина загалом тоді поважаного письменника, бувшого посла, ще й духовного. Луною того загального вражіння був навіть прокуратор, який другого дня по вислуханю тих признань сказав В. Наумовичеві в очи: „Śledzić nihilistów nie jest karygodnem, ale śledzić własnych kolegów i towarzystwa, to co najmniej podłem“ (тамже ст. 38). І хоча прокуратор під преснею оборони відкликав потім се слово, то кинули його на Наумовича його бувші товариші з „Січи“, наклеївши його імя найтяжшою ганьбою, якої може зазнати молодий чоловік. І хоча при розправі суд увільнив його, то все таки він вийшов із сего процесу засуджений публичною опинією в десятеро тяжше, ніж його батько, вийшов морально знівечений і зломаний і від того часу зовсім пропав для ширшого сьвіта. Не знаю, чи минув рік потім, коли ми прочитали в газетах звістку про його смерть, що наступила десь у якихось свояків у Росії.

Тільки геть пізнійше довідав ся я припадково, що ся смерть у тихім закутку крила в собі страшну трагедию. Володимир Наумович — так сказано мені — вмер

під тягаром ганьби, яку сам свідомо а безпідставно навалив на себе, щоб ратувати свого батька. Він не був ніколи шпіоном своїх товаришів, не слідив за ніякими нігілістами, а коли був Мирославом Добрянським втягнений у якусь погану роботу, коли посилав йому листи і „справозданя“, то мабуть про якісь інші, далеко не нігілістичні справи. Та правдоподібно сам він дуже мало що робив для плянів сего безхарактерного і несумлінного авантюриста, а „пособія“, які побирав у Відні, були переважно премією за службу, яку мав робити його батько для плянів Мирослава, чи радше того, хто стояв за його плечима. Донощицькі листи, що кинули таку нестерту пляму на Наумовичеве імя, написані були імовірно а posteriori, в часі тривоги стиненої першими ревізіями, коли мабуть і зародив ся плян — висунути для замаскування дійсних заходів фантастичну і глупу фарсу — слідження нігілістів (пригадаю, що тим самим викрутом боронили себе Ничай зі Станіславова і Трембіцький з Коломиї). Найліпший доказ — сей, що власне ті ганебні листи В. Наумовичем не були вислані і знайшли ся в його паперах, хоча в тім самім часі, від вересня

до грудня 1880 р. він переслав Миросла-
вови що найменше 12 листів, яких зміст
лишив ся незвісним. Сего догадував ся
вже й прокуратор у процесі Ольги Гра-
бар, говорячи дословно ось що: „W pa-
pierach oskarżonego znaleziono tylko jeden
koncept z doniesieniem o stowarzyszeniach
i list Mirosława Dobrzańskiego z wezwaniem
o śledzenie zabójcy Mezencewa (Кравчин-
ського-Степняка), ale ta okoliczność nie
może sprowadzić was panowie na drogę
przekonania, jakoby tu chodziło wyłącznie
o sprawę nihilistów. Przemawiają przeciw
temu liczne uwagi w listach Dobrzańskiego,
zapewnienie świetnej przyszłości, kariery
dyplomatycznej w Rosyi. Zresztą treść tych
korespondencyj o nihilistach przedstawia
się jako wyrób, bazgranina młodzika, nie
mającego może należytego pojęcia o socya-
lizmie i nihilizmie, wyrób, który nie mógł
służyć do żadnego użytku ani jako artykuł
dziennikarski, a tem mniej jako materiał
do pobieżnego choć by studyum. I za to
otrzymał 800 zlr. rocznie! Dla tego już
z tego powodu pozostawiam panom do roz-
strzygnięcia kwestyę, ażali ze względu na
to, że ks. J. Naumowicz wiedział o wszyst-
kiem, ta kwota 50 rubli, uwalniająca go od
troski o syna, mającego być zapewniony,

nie może być uważaną jako subwencya pośrednio ks. Naumowiczowi udzielona". (Стен. отчетъ 364). Правда, тодішній прокуратор Гіртлер фон Клеборн, не знати, чи наслідком висшої інструкції, чи з вродженої йому апіорности думаня підпертої основним незнанем російських відносин спровадив цілу справу ad absurdum, дошукуючись жерела москвофільських заходів у „Славянскомъ благотворительномъ обществѣ“ і бачучи їх метою „панславистичну пропаганду“, замісь доходити туди, куди вели сліди — до бюр російських міністерств та різних генерал губернаторів. От тим то й що до Володимира Наумовича прокуратор спинив ся на думці, що він був „ustanowionym na Wiedeń płatnym ajentem do działania między młodzieżą słowiańską w duchu panslawistycznego komitetu“ (Стен. отчетъ 365), хоча такої діяльности за Володимиром Наумовичем не можна було доказати ані одної тїни. От тим то й не диво, що оборона мала легке діло виказати безпідставність так сформуваного оскарження.

Вийшовши з тюрми Володимир Наумович запевняв декого зі своїх бувших товаришів: „Се все неправда, що я говорив на розправі. Я мусїв так говорити“.

Ті слова передавано мені з кількох сторін. Але очистити ся прилюдно, вяснити сю огидну справу він не міг. І вона вигнала його до гробу. Мені оповідали, що остатні місяці його життя були важким духовим кованем. Стискаючи чоло долонями він ходив по саду чи по комнаті і раз у раз повторяв: „Що я наробив! Що я наробив!“. Не знаю, яка тяжка недуга зробила кінець його терпінням.

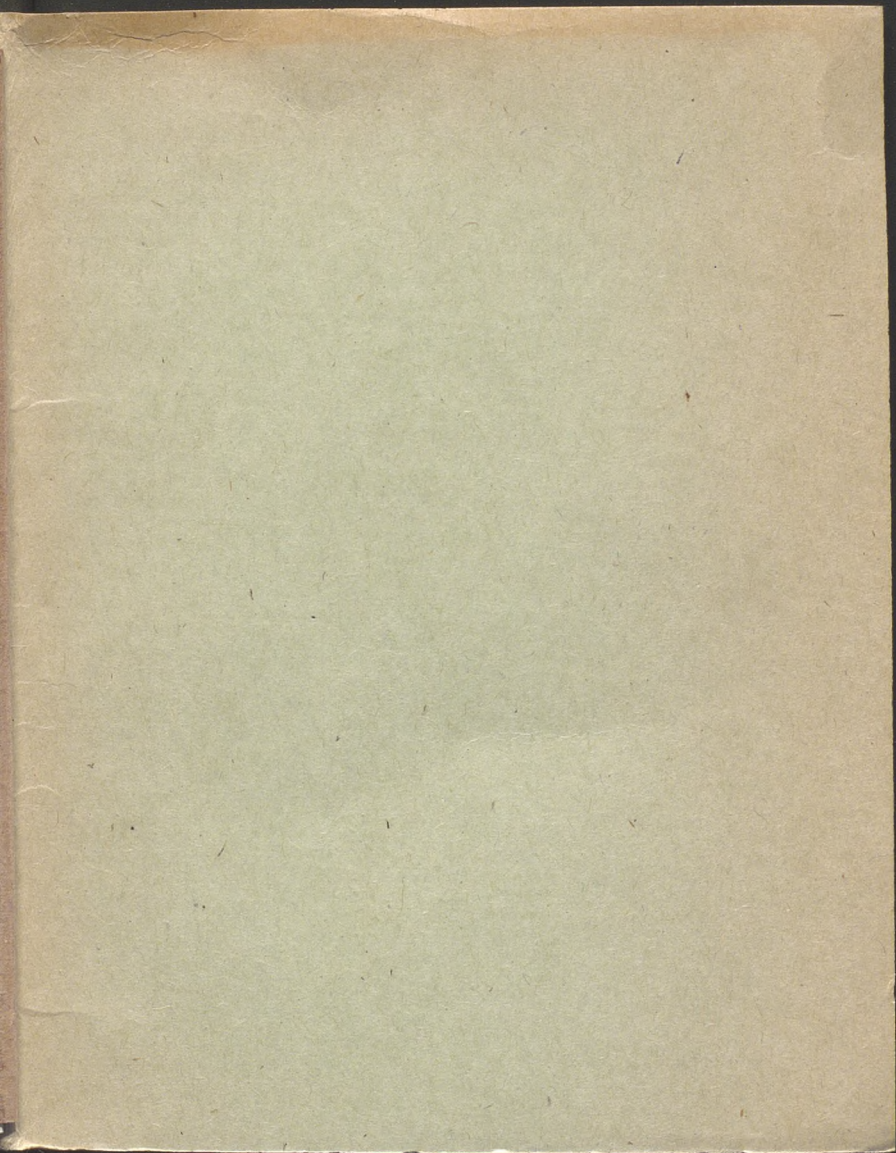
Може бути, що отсі рядки, які я подаю без претензії на докладність, спонукають до говореня когось, хто більше знає про сю справу. Я зі свого боку бажаю отсею книжечкою причинити ся поперед усього до часткового бодай очищення пам'яті нещасного молодого чоловіка від ганьби, яка залягла на ній, а разом із тим, публікуючи його працю, бажаю дати доказ, що се була натура серйозна, склонила до поважної праці. Наш нарід, якого мову він щиро любив, стратив у ньому надійного робітника; на тих, що звели його на бездорожя, що змусили його сплямити себе страшною ганьбою і покрили забутом його могилу, нехай спаде вся ганьба і вся погорда чесних людей.

Іван Франко.

Ціна 15 сотиків.

86586